

Magyar katonaeorvosok a Bécsi Katonaorvosi Akadémián A Josephinum rövid története

Közép- és Kelet Európa abszolút hatalommal rendelkező uralkodói már a 18. század első felében felismerték a polgári fejlődés előnyeit és annak veszélyeit az abszolutista módon kormányzott országokra, de azt is, hogy az uralkodói akarattal kialakítható olyan forma, ami mindkét fél számára megfelelő lehetőségeket is biztosít. E két törekvés „találkozása” a felvilágosult abszolutizmus lényege. A korszak uralkodói – a porosz, az osztrák, a magyar, az orosz és kb. 40 év lemaradással a lengyel uralkodók – „felülről hozott” rendelkezésekkel teremtették meg azokat a társadalmi, gazdasági, igazgatási, művelődési és közegészségügyi formákat, amelyek a polgárság törekvéseinek középpontjában álltak, de lehetőséget teremtettek a felvilágosult abszolutista államhatalmi formák átmentésére. A 18. században alapvető kormányzati átalakulások zajlottak le Poroszországban, a Habsburg Birodalomban, Lengyelországban és Oroszországban.

Az említett országokban a reformok nem egy időben és azonos gyorsasággal valósultak meg. Az eredeti „minta” I. Frigyes Vilmos (1640–1688) brandenburgi választófejedelem 1685-ben kiadott Orvosi Rendelete volt, amelyet fia, II. Frigyes Vilmos (1713–1740) porosz király fejlesztett tovább, amely az államszervezet teljes átalakításán belül szabályozta a porosz közegészségügyet, az orvosi közigazgatás formáit, a helyi és az országos orvosi betegellátást, annak infrastruktúráját, az orvosképzés formáit, a felügyelet rendjét, stb. Az orvosi, a sebészi, a gyógyszerészi tevékenységnél alapvető követelmény lett az egységes képzés, a követelmények meghatározása, a képzés intézményeinek kialakítása és működtetése. Azokban az országokban, ahol működtek egyetemek (a német államok, Lengyelország, Habsburg Birodalom) teljes egyetemi reformot hajtottak végre, de növelték az egyetemek számát is. A Magyar Királyságban és Oroszországban megszervezték az orvosképzés egyetemi formáit. Egészen új forma a katonaeorvos-képzés lett, hiszen a korszerű hadsereg nem létezhetett önálló egészségügyi szolgálat, illetve ennek intézményi hálózata nélkül. Az előző évszázadokban a zsoldos hadseregek általában polgári orvosokat és sebészeket szerződtettek a helyőrségi és a csapatszolgálatra, a hadsereg mozgása (például hadgyakorlatok) esetén igénybe vették az adott térség a polgári orvosait és intézményeit (ispotályokat, gyógyszerházakat stb.). A hadsereg csak helyőrségében szervezett katonakórházakat, ahol hivatásos orvosok és sebészek szolgáltak, akik feladata lett a hivatásos katonai sebészek kiképzése. A brandenburgi, illetve a poroszországi Orvosi Rendtartás kiadása (1725) után a Katonai Tanács, illetve a hadsereg főparancsnoksága több katonakórház (például Berlinben, Brandenburgban) felépítését rendelte el. Ezekben hadi sebészképzés folyt. A Habsburg Monarchia területén előbb Bécsújhelyen, majd 1768-ban a brüsszeli Katona Sebészeti Tanodán folyt hasonló sebészképzés, ennek ideje két év volt. I. Péter cár előbb Moszkvában, majd még tíz városban építtetett katonakórházakat, amelyeket felruházott sebészképzéssel is. Tekintettel a nagy oroszországi orvoshiányra a cár engedélyezte, hogy ezekben a katonai intézményekben polgári személyeket is kiképezzenek. A Lengyel Királyságban is hasonló módon jártak el a katonai sebészképzés átszervezésének vonatkozásában, előbb Varsóban és Lublinban, később Krakkóban és Vlnóban szerveztek olyan katonai intézményeket, ahol a hadsereg számára sebészképzés folyt, később ezekből formálódott ki több lengyel egyetem orvosi kara.

A 18. század második felében az előbb említett katonai sebészképzéssel szemben akkora követelményeket támasztottak, hogy növelni kellett a képzés idejét – két évről előbb háromra, majd négy esztendőre –, a jelöltektől magasabb előtanulmányokat vártak el, illetve az új képzési intézmény egyetemi szervezettséget mutatott. Így alakult meg 1785-ben a bécsi, 1781-ben a berlini Katonaorvosképző Akadémia, illetve Oroszországban az I. Péter által alapított moszkvai, szentpétervári és a kronsadti (haditengerészeti) katonaorvos-képző intézeteket II. Erzsébet cárnő akadémiai (főiskolai) rangra emelte.

Az 1785-ben alapított Orvos-sebészeti József-Akadémia az egész Habsburg Birodalom számára képzett – négyéves oktatási időben – katonaorvosokat, amelynek előzménye volt, hogy 1768-tól a polgári sebészek köréből toborzottaknak szerveztek két esztendőig tartó tanfolyamot a brüsszeli Katonai Sebészi Tanodában, amit 1785-ben leváltott a II. József császár által alapított bécsi katonaorvos-képző intézmény. Igaz, hogy a brüsszeli intézmény gyenge színvonala miatt már 1770-től a bécsi Gumpendorfban létesített katonai kórházban egy katonai orvos-sebészi tanodát is szerveztek, amely 1775-ben nyitotta meg kapuit. Ez sem javított a katonaorvosi ellátás színvonalán, így a császár 1778-nan Giovanni Alessandro Brambillát (1728–1800) bízta meg egy új intézmény megszervezésével. Ekkor küldenek ki hat tehetséges fiatal katonaorvost európai tanulmányútra, akik közül nevezték ki azt az öt személyt, akik a bécsi katonaorvosi tanoda első tanárai lettek, sőt II. József 1781. augusztus 31-én kiadta azt a legmagasabb császári döntést, amely szerint „mindazon katonai személyek, akik belföldi egyetemeken szándékoznak tanulni, Gumpendorfban, a katonai kórházban kétéves tanfolyamot kötelesek végezniük.” 1783-ban pedig megbízták Isidore Canavale olasz építészt a katonaorvos-képző épületének megtervezésével és felépítésével. Ez két évet vett igénybe, és 1785. november 7-én – a császár jelenlétében – avatták fel. (Ezóta nevezik Josephinumnak). Hamarosan, mint önálló sebészi kar, a bécsi orvosi karral lett egyenrangú intézmény, felemelték a képzési időt négy esztendőre, megkapták a doktoravatási jogot, így Európa legnagyobb katonaorvosi képzőhelyévé vált. Az intézmény fejlődése II. József császár korai halála (1790. február 20.) után sem torpant meg, bár a napóleoni háborúk befejezése után a bécsi egyetem befolyásos vezetésének sikerült elérni 1850-ban a Josephinum bezárását, de a hadsereg érdekei miatt 1824-ben ismét megnyitotta kapuit. Az újjáalakított Josephinum ekkor már az egyetemmel egyenrangú orvosképző intézménynek, főiskolának számított, amelynek adminisztrációja a hadsereg keretében történt, élén a legfelsőbb parancsnokkal, a császárral. A képzési idő öt évre emelkedett, a hallgatók megkapták a teljes orvosképzés tananyagát, bár a sebészet itt nagyobb hangsúlyt kapott, alaposabban foglalkoztak a hadseregen belül jelentkező betegségekkel. A végzettek – avatási értekezés megvédése után – „orvos- és sebészi doktor” címet kaptak.

A bécsi oktatási minisztérium 1846-ban kísérletet tett az intézménynek a bécsi egyetembe történő beolvasztására, amit 1848-ban, a bécsi forradalmak leverése után végrehajtottak, de – ismét a hadsereg érdekei miatt – 1851-ben ismét megnyitotta kapuit, azonban teljesen önálló intézménnyé csak 1854-ben vált. Ebben az időszakban is – amelyben a közegészségügynek nagy teret szenteltek – sikerült a régi és új tanárok révén kiváló szakemberekre bízni az oktatást. Annak ellenére, hogy az itt oktató tanári kar az egyetemi orvosi karral tudásban és képességben egyenrangú volt, az intézmény továbbra is a szakmai támadások tüzeiben állt. 1864-ben a kormány megszüntette a katonai orvos-sebészek egyetemi képzését, majd az újabb tanügyi reform (1872) a Monarchia összes egyetemén a sebészképzést az orvosképzés szerves részévé tette, a Josephinumot megszüntették. Épülete a Bécsi Egyetem használatába került át, 1914-től az Orvostörténeti Intézet működik falai között. Ebben az intézményben kezdetektől majdnem ezer (993) magyar hadi sebész tanult. A hallgatók a legnagyobb létszámban a 18. század utolsó két évtizedében

látogatták az intézményt, vallásukra nézve katolikusok voltak, míg származási vonatkozásban értelmiségi és polgári családból származtak.

Az elemzések közül kiemelkedik az az adatsor, amely összegyűjti és feldolgozza az intézmény kiváló magyar növendékeinek neveit, így szó esik Stáhly Györgyről, a pesti egyetem későbbi kiváló sebésztanáról, Orlay Jánosról, az Orosz Birodalmi Orvosi Tanács későbbi tagjáról, a szentpétervári orosz katonaeorvos-képző igazgatójáról, Töltényi Szaniszlóról, az intézmény későbbi tanáráról. A kötetet a magyar hallgatók teljes névsora zárja, jelölve az életút legfontosabb állomásait is. Kitűnik, hogy a volt növendékek egy jelentős része részt vett a magyar szabadságharcban, többségük – császári katonai múltjuk miatt – 1849 őszén emigrációba került, s ott később a török hadsereg magas rangú katonaeorvosaiként is tevékenykedtek.

A könyv – egy kötetben belül – magyar és német nyelven került kiadásra, a kutatást és a szerkesztést Robert Offner és Hansgeorg von Killyen erdélyi szász eredetű magyar orvosok, orvostörténészek végezték, akik a Gundelsheim/Neckar székhelyű Erdélyi Honismereti Munkacsoport Természettudományi Szakosztályának aktív tagjai, számos erdélyi vonatkozású művelődés-, egyetem- és orvostörténeti tanulmány szerzői. Számos történeti munkát adtak ki kezükből, gyarapítva azt a kiváló könyvsorozatot, amely Erdély és a magyarság kultúrtörténetét gyarapítja.

(Robert Offner – Hansgeorg von Killyen: A bécsi Orvos-Sebészeti József-Akadémia (Josephinum) magyarországi növendékei és diákjai 1775–1874. / Ungarländische Zöglinge und Studenten der Wiener Medizinisch-Chirurgischen Josephs-Akademie (Josephinum) 1775-1874. /Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 18./ Budapest, 2013, ELTE Egyetemi Levéltár, 142 p.)